O‘ZBEKISTON TARIXI

HSM

05
MAVZU

IX-XII asrlarda O‘zbek davlatchiligi. Ijtimoiy, siyosiy-iqtisodiy hayoti. Ajdodlarimizning jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotiga qo‘shgan ulkan xissasi

TARIXI

Reja

1. Movarounnahrda Somoniylar davlatining vujudga kelishi va uning boshqaruv tizimi.

2.O‘rta Osiyoda Qoraxoniylar davlati. Undagi ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy ahvol.

3. Xorazmshoxlar davlati. Undagi siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy hayot

4. IX-XII asrlarda o‘rta osiyoda ilm fan va madaniyat

Tohiriylar davlati

- 821-yilda arab xalifasi Ma’mun tomonidan Tohir ibn Husayn Xurosonga noib etib tayinlanadi va shu tariqa tohiriylar davlati yuzaga keladi. (Movarounnahr Xuroson tarkibiga kirar edi). Markazi Nishopur;
- 822-yilda Tohir ibn Husayn Ma’mun odamlari tomonidan o‘ldirilgach uning o‘rniga Talxa ibn-Tohir (822-830) tayinlanadi;
- Abdullo noiblik qilgan yillarda (830-844 yy.) Xuroson amalda mustaqil davlatga aylanadi;
- Xuroson noibligiga Movarunnahr, Xorazm, Seyiston, Ko‘histon, Tabariston va Jurjon hududlari kirgan. Viloyat- ma’muriy birlik – tumanlardan iborat bo‘lgan;

Tohiriylar davlati
821-873 yillar
Marv, Nishopur sh.

Tohir ibn Husayn
(821-822)
Talha ibn Tohir
(822-828)
Abdulloh ibn Tohir
(828-844)
Tohir II ibn Abdulloh
(844-862)
Muhammad ibn Tohir
(862-873)

873 yil G'oziylar
Yaqub va Amr ibn Lays

Safforiylar davlati
873-900- yillar

Yaqub ibn Lays (873-879)
Amr ibn Lays (879-900)
Tohir ibn Muhammad
(901-908)

Asosiy xususiyati:
Xokimiyatning mustahkam.
Qish.xo'j. tartibga
soli-nishi. Davlat
boshqaruviga e'ti-borni
kuchaytirilishi.
Fuqarolarga munosabat,
soliq tartiblariga alo-hida
ahamiyat berilishi.

Arab xalifasi Ma'mun tomonidan Movarounnaxrga xokim qilib tayinlangan Somonxudot nabiralari:

- Nuh ibn Asad (820-842 yy.) - Samarqand hokimi
- Ahmad ibn Asad 820-865 yy.) - Farg'ona hokimi
- Yahyo ibn Asad (820-856 yy.) - Choch va Ustrushona hokimi
- Ilyos ibn Asad – Hirot hokim

Somoniylar davrida markaziy boshqaruv

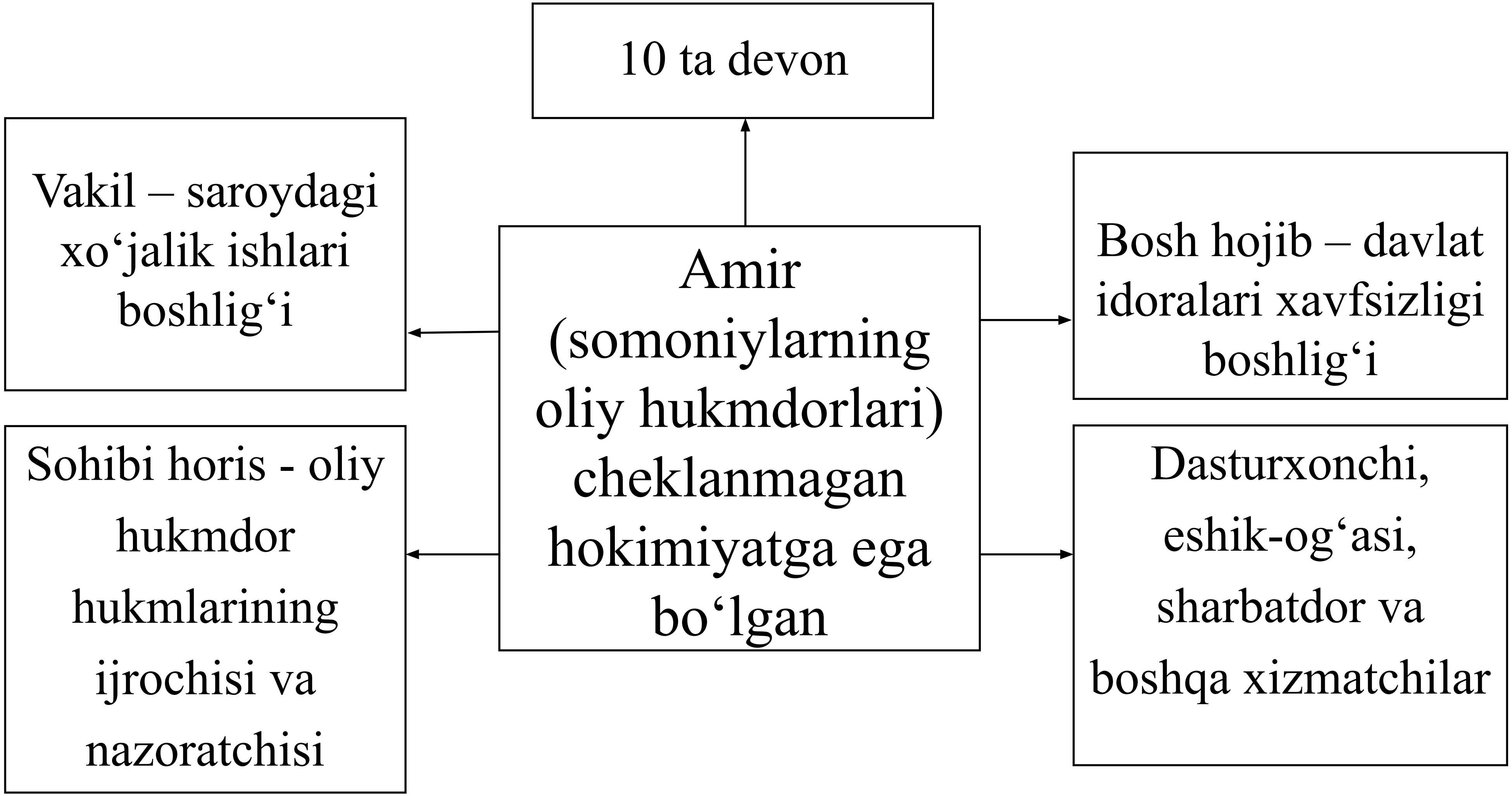

Somoniylar davrida devon (vazirlik) tizimi

D
E
V
O
N
L
A
R

Bosh vazir devoni –“xo‘ja buzurg”
Moliya ishlari devoni-“mustaufiy devon”
Davlat rasmiy hujjatlarini ishlab chiqish devoni -“Devon Amir-al-mulk” yoki “al-rasai”
Soqchilar boshlig‘i devoni –“Sohib ash-shurat”
Xat-xabarlar mutassadisi –“sohib al-borid”
Saroy ish boshqaruvchisi–“mushrif”
Davlat mulklari devoni
"Muxtasiba” devoni –bozorlarni, sotuvchilarni, qadoqboshilarning og‘irligini, bozordagi mollarning narxi, sifatini nazorat qilgan
“Vaqf”lar devoni
Qozilik ishlari devoni-“qozi az-ziya”

Somoniylar davrida memorchilik

O‘rta asrlarda Movarounnahrda yer egaligi turlari:

- Mulki sultoniy –shaxsan amirga tegishli yer-suv, tegirmon, do‘konlar. Bu mulkni qishloq chorikorlari ijaraga olganlar.
- Yer egaligining to‘ma (umrbod berilgan yer), iqto’ (merosiy) turlari bo‘lgan.
- Xususiy shaxslarga tegishli mulk: hukmdor tabaqa xonadoni, dehqon zodagonlarga, sayyidlar, sipoh-solor, badavlat savdogarlarga tegishli mulklar hisoblangan.
- Vaqf mulklari: diniy muassasalar va madrasalarga tegishli mulk. Bu mulkni muassasa mutavallisi boshqargan.
- Jamoa mulki: yaylov, tog‘ yonbag‘irlaridagi lalmi yerlar.

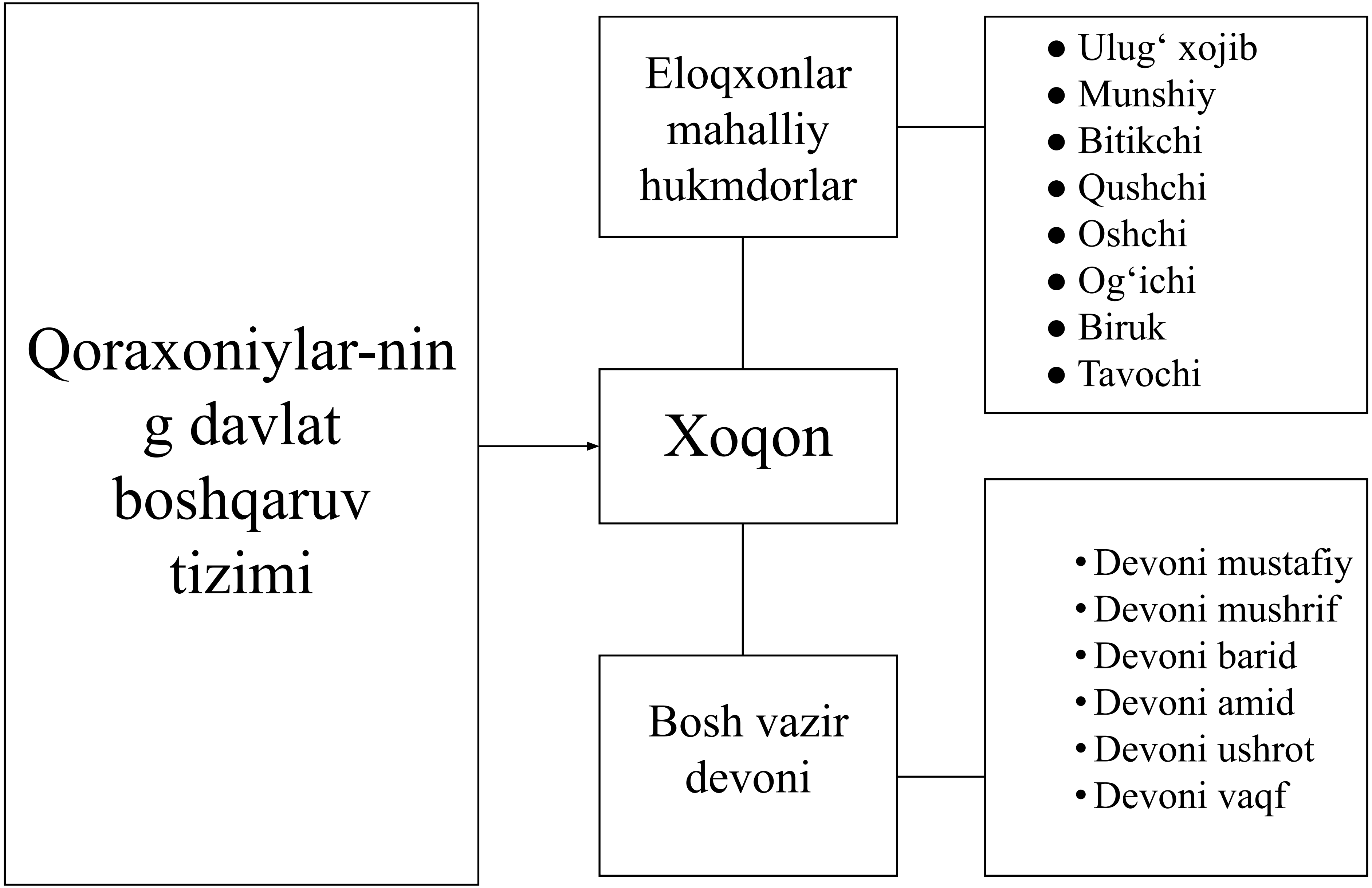
Qoraxoniylar-ning davlat boshqaruv tizimi
Eloqxonlar mahalliy hukmdorlar
Xoqon
Bosh vazir devoni
Ulug‘ xojib
Munshiy
Bitikchi
Qushchi
Oshchi
Og‘ichi
Biruk
Tavochi
Devoni mustafiy
Devoni mushrif
Devoni barid
Devoni amid
Devoni ushrot
Devoni vaqf

G‘aznaviylar sulolasi	Xorazmshohlar Sulolasi (Anushteginlar sulolasi)	Saljuqiylar sulolasi
Sabuqtegin (977-997 yy) Maxmud G‘aznaviy (998-1030yy) Mas’ud G‘aznaviy (1030-1041 yy) Mavdud G‘aznaviy (1041-1050 yy)	Anushtegin (1077-1097) Qutbiddin Muxammad (1097-1127) Jaloliddin Otsiz (1127-1156) El-Arslon (1156-1172) Alouddin Takash (1172-1200) Muxammad Xorazmshoh (1200-1220) Jaloliddin Manguberdi (1220-1230)	To‘g‘rulbek (1038-1063) Alp-Arslon (1063-1072) Malikshoh (1072-1092) Sulton Sanjar (1118-1157)

Xorazmshohlar davrida davlat boshkaruvi – Xorazmshox - oliy hukmdor

Markaziy davlat boshqaruvi “al-majlis ul oliy al faxri at-toji” deb nomlangan bo‘lib, unga vazir raislik qilgan. Vazir Xorazmshohga bevosita buysunar va hukmdorning bosh maslahatchisi edi.

Vazirlar sadr, dastur, xojayi buzurg singari unvonlarga ega bo‘lib, turk, arab hamda fors tilini bilishi, ma’muriy ishdagi qobiliyatlar, saroy odobi singari bilimlarga ega bo‘lishlari shart bo‘lgan.

Xorazmshohlar davlatining vazirlari asosan Xorazm, Buxoro, Nishopur, Isfaxon, Balx, Hirotdan chiqqan shaxslar bo‘lgan.

Hojib ul-Kabir - hukmdor shaxsi bilan bog‘liq masalalar, marosimlarning nazorati bilan shug‘ullangan.

Ustozdor – barcha xo‘jalik ishlari: otxona, oshxona, novvoy, saroy xizmatkorlari ustidan idora ishlarini amalga oshirgan saroy a’yoni.

Amiri-oxur yoki miroxur – otxona boshlig‘i lavozimi bo‘lib, bu amaldor sultonga qarashli minib yuriladigan otlarga egallik qilgan. Miroxo‘rlar harbiy yurishlarda faol ishtirok etganlar.

IX-XII asrlarda ilm-fan va madaniyat ravnaqining tarixiy ildizlari va sharoitlari

- O`rta Osiyoda qadimdan sivilizatsita o`choqlarining mavjudligi
- O`rta Osiyo mintaqasining boshqa mamlakatlar bilan iqtsodiy va madaniy aloqalar uchun qulay mintaqada joylashganligi
- Arab halifaligining ilm amaliyotidan manfaatdorligi va bu maqsadlar yo`lida ilmiy tadqiqotlarga sharoit yaratish
- Arab tilining fan tili sifatida keng tarqalishi
- Arab xalifaligidan ozod bo`lgan mustaqil, markazlashgan davlatlarning tashkil topishi
- Mahalliy hukmdorlar va davlatmandlarning ilm-fan, adabiyot va san’atga homiyligi

O`rta osiyo uyg`onish davri bosqichlari

I Bosqich → IX-XII asrlar

II Bosqich → XIV-XV asrlar

Beruniyning ilmiy dahosi

Astronomiya

- Yulduzlar haqida yangicha qarashga asos soldi
- Yerning Quyosh atrofida aylanishi va yer tortishishi haqidagi g‘oyalarni ilgari surdi

Geografiya

- Yer radiusini aniqlab, globus yaratdi
- Geografik koordinatalarni aniqlash
- (kenglik va uzunlik) uslubini yaratdi

Geologiya

- Yer po‘stlog‘ini qimirlab turishi va joy relefini o‘zgarib turishi g‘oyasini yaratdi
- Misr, Hindiston, O‘rta Osiyo sug‘orish vohalari muammolarini hal etuvchi suv taqvimini ishlab chiqdi.

Minerologiya

- Minerallar (qimmatbaho toshlar) va metallar haqidagi ilmiy g‘oya yaratdi
- Mineralogiyaga aniq fan sifatida asos soldi

Meditsina va botanika

- Ko‘plab dorivor giyohlarni o‘rgandi
- Ch.Darvindan 900 yil oldin tabiiy tanlanish haqidagi g‘oyalarini kiritdi

Abu Abdulloh Muhammad ibn Muso al –Xorazmiy (783 – 850)

Al Xorazmiy

783 y. Xiva – 850 y. Bog‘dod - tarixchi olim, geometriya bilimdoni, matematik, astronom va geograf. Arab, fors, hind, yunon tillarini bilgan.

Dastlabki ta’limni xususiy muallimlardan oldi va so‘ngra o‘sha davrning yirik ma’rifat markazlaridan biri bo‘lgan Marv madrasasida o‘qidi. 819 yilda halifa Ma’mun uni Bog‘dodga olib ketdi. Al Xorazmiy «Bayt ul-Hikma»ni boshqardi.

Taxminan 830 yilda Muhammad ibn Muso al- Xorazmiy algebra ilk bora algebra faniga asos solgan traktatini yozdi. O‘zining ikki asarini halifa al-Ma’munga bag‘ishladi. Ma’mun akademiyasining ilk tashkilotchilaridan.

Halifa al-Vosiq (842—847) hukmronligi davrida al- Xorezmiy xozorlar yeriga ekspeditsiyani boshqardi. U to‘g‘risidagi oxirigi ma’lumot 847 yilga taalluqli.

(1983 yilda Xorazmiyning 1200 yilligi nishonlandi).

Abul Abbos Ahmad ibn Muhammad ibn Nosir al-Farg‘oniy (797 – 865)

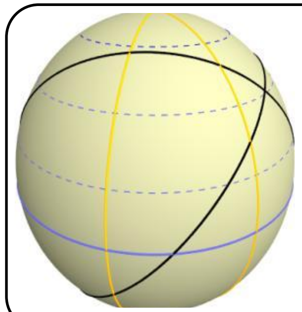

U matematika, geografiya, astronomiya, tarix sohalarida izlangan.

G‘arbiy Yevropada Alfraganus nomi bilan mashhur bo‘lgan. Ijodiy faoliyati Bag‘dodda Al-Xorazmiy rahbarligidagi «Baytul-Hikma» bilan bog‘liq.

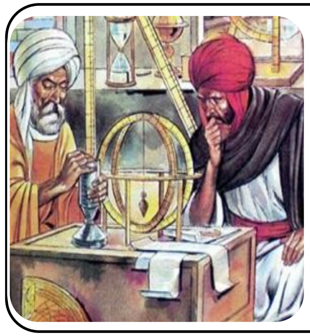

Bag‘dod va Damashqda rasadxonalar qurilishida shaxsan qatnashgan. Quyoshdagi dog‘larni kashf etgan.

812 yilda quyosh tutilishini oldindan bashorat qildi, yerning dumaloq ekanligini isbotlab, bir xil fazo yoritgichlarni har xil vaqtda ko‘rilishini, tutilishini hamma joyda har xil kuzatish mumkinligini izohlab berdi. Eng qisqa va eng uzun kunni hisoblab chiqdi (22 iyun – 23 dekabr).

Astrolyabiya (usturlob) asbobi to‘g‘risida ilmiy risola yozgan.

861 yilda Raud orolida nilometrni tikladi.

Asuan to‘g‘oni qurilishida ishlatilgan. Bu asbob hozirda Misr asori atiqalardan biri hisoblanadi.

1998 yilda YUNESKO rahbarligi ostida al-Farg‘oniyning 1200 yilligi nishonlandi.

Ibn Sino

Abu Ali Husayn ibn Abdulloh
(980 yil Buxoro Afshona – 1037 yil Hamadon Isfaxon).

450 asari bor. Undan 50 tasi tibbiyot, 40 dan ortiq tabiat va gumanitar sohalar, 3 risola musiqa, 185 tasi falsafa, mantiq, psixologiya, axloq – odob va ijtimoiy – siyosiy muammolarga taalluqli.

280 asari saqlangan

Ijtimoiy fanlar

Abu Abdulloh al-Xorazmiy (X-XI asrlar.)	"Fanlar kaliti" fanlar tarixi va klassifikatsiyasi haqida
Muhammad Abul Qosim Az-Zamaxshariy (1075-1144 yy.	Tilshunos, arab tili va grammatikasi bilimdoni, Quroni karim tafsirchisi, 50dan ortiq asarlar muallifi, eng mashxur asarlari "Al-Mufassal" va "Al-Kashshaf" (1075-1144 yy.
Abu-Bakr Narshaxiy	Tarixchi "Tarixi Buxoro" asari muallifi

Xattotlik san'ati namunalari:

Suls xati

Ta'liq va shikasta xati

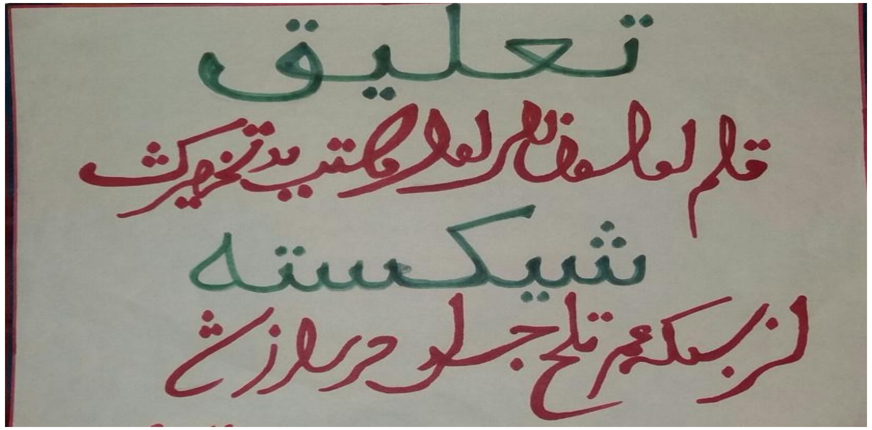

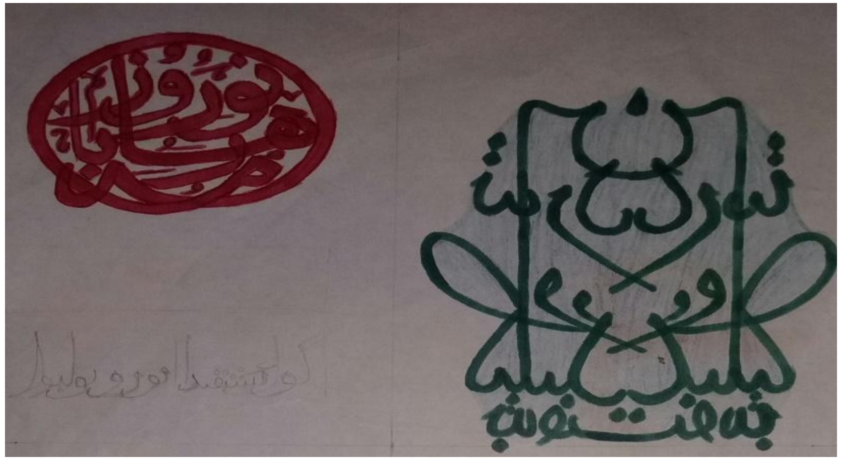

E'TIBORINGIZ UCHUN RAXMAT!